

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

A

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE

FAKULTA MANAGEMENTU V JINDŘICHOVĚ HRADCI

Bakalářská práce

2013

Zdeněk Sovka

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

A

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MANAGEMENTU V JINDŘICHOVĚ HRADCI

Problematika šikany ve školských zařízeních
ústavní péče

Jméno autora: **Zdeněk Sovka**
Studijní program: **B 7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Specializace v oboru: **Specializace bezpečnostně právní**
Vedoucí práce: **doc. JUDr. Jan Hejda, Ph.D.**

2013

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem svoji bakalářskou práci „**Problematika šikany ve školských zařízeních ústavní péče**“ vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č.111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz. provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Košeticích dne 15. března 2013

.....
Zdeněk Sovka

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych chtěl poděkovat doc. JUDr. Janu Hejdovi, Ph.D., za jeho odborné rady, metodické vedení a vstřícný přístup, který mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

ANOTACE

Práce je zaměřena na základní aspekty šikany se zaměřením na šikanu ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Zabývá se vymezením šikany, jejími druhy, následky šikanování a prevencí šikany především u věkové skupiny dětí 10 - 15 let. Práce se zabývá částečně i problematikou šikany učitelů a vychovatelů. V praktické části jsou uvedeny rozhovory s odborníky, kteří se se šikanou setkali a řešili ji.

Klíčová slova: aspekty šikany, účastníci šikany, děti, školská zařízení, šikana učitelů.

ANNOTATION

The thesis is focused on the fundamentals aspects of bullying, focusing on bullying in schools for institutional and protective education. It deals with the definition of bullying, its types, the effects of bullying and bullying prevention especially in age groups 10 to 15 years. This work part deals with the issue of bullying of teachers and educators. The practical section contains interviews with experts who have experienced bullying and resolve it.

Keywords: aspects of bullying, participants bullying, children, school facilities, bullying of teachers.

OBSAH

ÚVOD.....	6
1. ŠIKANA A JEJÍ VYMEZENÍ	8
1.1 AKTUÁLNÍ POHLEDY NA PROBLEMATIKU ŠIKANY	8
1.2 DRUHY ŠIKANY	11
1.3 STÁDIA ŠIKANOVÁNÍ	12
1.4 ÚČASTNÍCI ŠIKANY.....	14
1.4.1 OSOBNOST AGRESORA.....	14
1.4.2 OSOBNOST OBĚTI.....	16
1.5 DALŠÍ ASPEKTY ŠIKANY.....	17
2. CHARAKTERISTIKA VĚKOVÉ SKUPINY DĚTÍ 10 – 15 LET	23
3. ŠKOLSKÁ ZAŘÍZENÍ PRO VÝKON ÚSTAVNÍ A OCHRANNÉ VÝCHOVY.....	25
3.1 ÚČEL A PŮSOBNOST ŠKOLSKÝCH ZAŘÍZENÍ	25
3.2 TYPY ZAŘÍZENÍ.....	26
3.3 PRÁVA A POVINNOSTI DĚTÍ UMÍSTĚNÝCH V ZAŘÍZENÍCH	27
3.4 ŘÁD DĚTSKÉHO DOMOVA SE ŠKOLOU A ŠIKANA V ZAŘÍZENÍ.....	28
4. ŠIKANA UČITELŮ	30
5. PRAKTICKÁ ČÁST.....	34
5.1 ROZHOVOR Č. 1	34
5.2 ROZHOVOR Č. 2	37
5.3 ROZHOVOR Č. 3	39
5.4 ROZHOVOR Č. 4	40
5.5 VYHODNOCENÍ A ZÁVĚRY.....	42
ZÁVĚR.....	44
POUŽITÁ LITERATURA	47

Úvod

Ve své bakalářské práci jsem se zaměřil na problematiku šikany s důrazem na problematiku šikany ve školských zařízeních ústavní a ochranné výchovy. K výběru tématu bakalářské práce mě vedly částečně i moje profesní zkušenosti policisty. Během svého zaměstnání jsem se setkal a i dále setkávám s projevy šikany v různých podobách a situacích. Měl jsem možnost pomáhat řešit šikanování v základní škole i ve školském zařízení ústavní výchovy. Cílem bakalářské práce bude vymezit nejdůležitější pojmy a problémy, které se šikany týkají, a navrhnout možná řešení. Hlavní pozornost zaměřuji pak převážně na oblast šikany ve školských zařízeních ústavní výchovy.

Obecně je šikanování považováno za velice závažný a společensky nebezpečný jev, který ohrožuje oběť na jejím fyzickém i psychickém zdraví. Šikana je jedním z nejožehavějších problémů společnosti. Největší výskyt šikany je ve školství, a to zejména proto, že děti (žáci) tráví ve škole velkou část svého času a také proto, že je zde velký prostor pro šikanu. Tímto prostorem se rozumí různorodost dětí – různé povahy u dětí, různá sociální prostředí, odkud děti pochází, různá výchova. V minulých letech býval problém šikany často přehlížen. Odborní pracovníci neměli dostatek informací, které by vedly k odstraňování, k účelnému řešení a prevenci šikany. Situace se ale mnohonásobně zlepšila. Dnes již o problému šikany ví jak odborná, tak i neodborná veřejnost (převážně pak rodiče). To umožňuje mnohdy projevům šikany předcházet či alespoň zakročit včas, aby nedošlo k následkům na fyzickém a psychickém zdraví u obětí.

Pokud ve své bakalářské práci používám pojmu dítě, myslím tím dítě ve věkové skupině 10 – 15 let, které je umístěno rozhodnutím soudu ve školském zařízení ústavní a ochranné výchovy až do dokončení jeho povinné školní docházky. Lze konstatovat, že v problematice šikany jsou pojmy žák a dítě stejné.

V teoretické části bude největší pozornost věnována základním aspektům šikany, jako je její vymezení, druhy, stádia. Neméně důležitou součástí je pak charakteristika účastníků šikany, která objasňuje chování obětí a agresorů. Bylo důležité charakterizovat i věkovou skupinu dětí 10 – 15 let, která tvoří největší část dětí umístěvaných do školských zařízení ústavní a ochranné výchovy. Samozřejmě je nutné přidat i vymezení školských zařízení ústavní a ochranné výchovy, které čerpá převážně ze zákonné úpravy. S rozvojem informačních technologií nabývá na významu také

šikana učitelů. Učitelé jsou pomocí moderní techniky zaznamenáváni, tímto záznamem pak kompromitováni v situacích, které nedovedli důstojně vyřešit. I tomuto jevu jsem se ve své práci věnoval.

Bakalářská práce obsahuje praktickou část, kde jsem zformuloval rozhovory, které jsem vedl s řediteli školského zařízení ústavní péče a ochranné výchovy a dále se sociálními pracovníky v daných zařízeních. V závěru praktické části jsem poznatky a závěry shrnul do údajů, které z vedených rozhovorů vyplynuly. Tyto poznatky jsem pak využil při určení cesty k cíli bakalářské práce, tj. k navržení možných řešení šikany.

1. Šikana a její vymezení

1.1 Aktuální pohledy na problematiku šikany

Mnoho lidí se domnívá, že se šikana vyskytuje a projevuje především v systému vzdělávání výchovy dětí a mládeže. Ale není tomu tak. Vyskytuje se v různé síle a formách projevů v různých oblastech života celé společnosti. Vliv na tuto oblast má i problematika ekonomických jevů ve společnosti (např. zaměstnání – jeho získání, udržení aj.). Této oblasti se ve své práci nevěnuji. Budu se zajímat o projevy šikany v oblasti výchovy dětí a mládeže.

Šikana je omezování osobní svobody, svobody rozhodování, ponižování lidské důstojnosti a cti. Častokrát je obětí šikany ubližováno na zdraví, psychice, růstu osobnosti jedince v době vývoje a formování osobnosti a na majetku. Jde o složitý a komplexní společenský problém, jehož řešením se zabývá celá řada vědních oborů a disciplín (např. sociologie, psychologie, pedagogika, etika, zdravotnické disciplíny).

„Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrožit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a opakované užití fyzických a psychických útoků jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Nově se může realizovat i prostřednictvím moderních komunikačních prostředků, především prostřednictvím internetu a mobilu. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako demonstrativní přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezhřídka v celoživotních následcích na duševní a tělesné zdraví oběti,“¹ takto definuje šikanu Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování.

---

¹ *Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení. Čl. 1.*

České slovo „šikana“ pochází z francouzského slova *chicane*, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na literě předpisů atd.²

Za šikanování pak není považováno škádlení nebo jednorázová agrese, kde jde o nepoměr sil, kdy se oběť neumí nebo se z různých příčin nemůže bránit. Ve slovníku cizích slov je pak agrese vysvětlována jako jednání, jímž se projevuje úsilí vůči některému objektu nebo nepřítelství a útočnost s výrazným záměrem ublížit. A dále je ve slovníku uvedeno, že šikanovat znamená pronásledovat, záměrně a zbytečně obtěžovat, nespravedlivě obviňovat, trestat, týrat.³

Jeden z našich největších odborníků na oblast šikany, etoped a psychoterapeut Michal Kolář, rozlišuje tři pohledy na šikanu.⁴

a) Šikana jako nemocné chování

- jde o situace, kdy agresor úmyslně, většinou opakovaně týrá spolužáka a používá k tomu agresi a manipulaci.

b) Šikana jako závislost

- jedná se o vzájemnou vazbu mezi agresorem a obětí. Základní lidskou strategií je skrýt vlastní strach a zároveň využít strachu druhého,
- tento princip rozděluje žáky ve většině skupin na silné a slabé jedince, tedy na jedny, kteří reagují silně a svůj strach skryjí tím, že ho vyvolají v těch druhých. Laicky řečeno, předvedou své přednosti, jimiž zakryjí své slabosti. Mezi těmito skupinami vzniká oboustranná a překvapivě trvalá vazba, navzájem se velmi potřebují. Může se zvrtnout na závislost mezi agresorem a obětí. Pro agresora se jedná o tzv. pilulku proti strachu ovládnutí, znásilňování a lámání vůle oběti, přináší mu to pocit nadřazenosti a absolutní moci, stále více zdokonaluje a stupňuje utrpení oběti, oběť více a více potřebuje, je na ní závislý. Může vést až ke krajně brutálnímu násilí. U oběti vede toto šikanování k tomu, že považuje agresora za kamaráda a obdivuje ho, je zde extrémní forma závislosti – identifikace s agresorem. Oběť agresora poslouchá na slovo a odezírá, co má udělat.

c) Šikanování jako porucha vztahů ve skupině

---

² Srov.: Říčan, P.; Janošová, P. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010, s. 135. ISBN 978-80-247-2991-6.

³ Srov.: Kolektiv autorů pod vedením Jiřího Krause. *Nový akademický slovník cizích slov*. Praha: Nakladatelství Academia, 2005, s. 29. ISBN 978-80-200-1351-4.

⁴ Srov.: Kolář, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. Praha: Portál s.r.o., 2000, s. 20-27. ISBN 80-7178-409-5.

- jde o pochopení šikany jako onemocnění celé skupiny. Šikanování není záležitostí pouze agresora a oběti, děje se v kontextu vztahů nějaké konkrétní skupiny, jde tedy o těžkou poruchu vztahů skupinového organismu, který podlehl infekci.

V pojetí autorů Pavla Říčana a Pavlíny Janošové se šikanou rozumí ubližování někomu, kdo se nemůže nebo nedovede bránit. Jde o opakované jednání. Rysem šikany je ubližování mezi těmi, kteří jsou ve stejném postavení, mezi agresorem a obětí je osobní asymetrický vztah moci (oběť ví, kdo jí ubližuje, je závislá na agresorovi a bojí se ho). Pro definici šikany je zásadní nemožnost a neschopnost obrany. Příčiny šikany jsou dané na jedné straně vlastnostmi agresorů a na druhé straně vlastnostmi obětí.⁵

Renomovaný český autor a speciální pedagog a etoped Zdeněk Martínek ve své knize rozlišuje šikanující chování na teasing (což je chování, které jen šikanu připomíná, jde o nevinné škádlení mezi dětmi, jde o normální jev) a na šikanu, za což považuje jev, kdy jeden nebo více žáků úmyslně a většinou opakovaně týrá spolužáka nebo spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci. Pokud se dle Martínka hovoří o šikaně, je nutné, aby splňovala základní podmínky, a to⁶:

- vždy jde o převahu síly nad obětí,
- oběť vnímá útok jako nepříjemný,
- útok může být dlouhodobý, ale i krátkodobý.

Stanislav Bendl chápe šikanu jako projev zneužití vlastního postavení nebo určitých osobních, zejména fyzických dispozic. Podstatný je nepoměr sil mezi aktéry šikany. Podstatou šikany je také agrese, která je zde jako cíl jednání a nikoliv prostředek k dosažení nějakého konkrétního zisku. Důležitým prvkem šikany je opakování agrese.⁷

Ze zahraničních autorů zmíním pohled australské psycholožky Evelyn M. Fieldové, která šikanou rozumí psychické, citové, společenské nebo fyzické zneužívání. Klíčovým rysem je vlastní vnímání situace, kdy oběť se v tu chvíli cítí bezmocná. Kritickou otázkou je rozsah škody, která byla oběti šikany způsobena. Dále uvádí, že agresor může a nemusí mít v úmyslu ublížit.⁸

⁵ Srov.: Říčan, P.; Janošová, P. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010, s. 21 a 22. ISBN 978-80-247-2991-6.

⁶ Srov.: Martínek, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009, s. 109-112. ISBN 978-80-247-2310-5.

⁷ Srov.: Bendl, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV nakladatelství, 2003, s. 25. ISBN 80-86642-08-9.

⁸ Srov.: Fieldová, E.M. *Jak se bránit šikaně*. Praha: Ikar, 2009, s. 24. ISBN 978-80-249-1176-2.

V podstatě všichni autoři považují za důležitý rys šikany její úmysl, nepoměr sil mezi aktéry šikany, nemožnost obrany a převahu síly agresora nad obětí. Často zmiňují jako prvek šikany agrese a také, že jde o opakované jednání. Podle Zdeňka Martínka může být šikana jak dlouhodobá (s opakováním), tak krátkodobá (např. jednorázová). Evelyn M. Fieldová pak také jako jediná uvádí, že agresor může a nemusí mít jako prvotní úmysl ublížit.

1.2 Druhy šikany

Pro praktické rozlišení vnějších projevů šikanování je užitečná klasifikace problému šikany, kterou provedl Michal Kolář. Rozčlenil projevy šikany do třech úrovní a vytvořil tak trojdimenzionální mapu, kde rozlišuje projevy šikany na:

- přímé a nepřímé,
- fyzické a verbální,
- aktivní a pasivní.

Kombinací těchto tří rovin pak vznikne řada dalších druhů šikanování. Díky tomuto rozdělení lze pak lépe postihnout odlišnosti u různých typů šikanování.

Osm druhů šikanování a příklady jejich projevů podle Michala Koláře:⁹

- **fyzické aktivní přímé** – útočníci oběť věší, škrtní, fackují, kopou,
- **fyzické aktivní nepřímé** – oběti jsou ničeny věci, oběť je zbita pomocníky hlavního agresora (tzv. kápo),
- **fyzické pasivní přímé** – agresor nedovolí oběti, aby se posadila do lavice, jedná se o fyzické bránění oběti v dosahování jejích cílů,
- **fyzické pasivní nepřímé** – agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod, odmítne splnit její požadavky,
- **verbální aktivní přímé** – jde o nadávání, urážení a zesměšňování,
- **verbální aktivní nepřímé** – rozšiřování pomluv i symbolická agrese (která může být vyjádřena v kresbách, básních),
- **verbální pasivní přímé** – neodpovídání na pozdravy, na otázky atd.,
- **verbální pasivní nepřímé** – spolužáci se nezastanou oběti, když je nespravedlivě obviněna z něčeho, co udělali její trýznitelé.

---

⁹ Srov.: Kolář, Michal. *Bolest šikanování*. Praha: Portál s.r.o., 2001, s. 32. ISBN 80-717-8513-X.

Další možné členění šikany:¹⁰

- **fyzická agrese** – agresor používá k šikanování oběti fyzické násilí, popřípadě předměty, kterými dělá útok důraznějším (např. baseballová pálka, batoh atd.),
- **slovní agrese a zastrašování** – agresor oběti vyhrožuje fyzickým útokem, zastrašuje, nadává jí, vysmívá se nebo jí zastrašuje,
- **krádeže, ničení a manipulace s věcmi** – agresor ničí a odcizuje věci oběti nebo si věci půjčuje a vrací je znehodnocené (zejména školní pomůcky),
- **násilné manipulativní příkazy** – agresor nutí k různým nepříjemným činnostem a úkolům (např. odevzdávat svačiny, psát za někoho domácí úkoly atd.).

1.3 Stádia šikanování

Michal Kolář dále definoval stádia šikanování. Rozlišuje vývojové stupně šikany, protože jednotlivá stádia vyžadují odlišné způsoby zásahů. Pátý stupeň coby nejhorší podoba šikanování připomíná pak fašistickou totalitu.¹¹

a) První stádium: zrod ostrakismu

- jedná se o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen necítí dobře – je neoblíben a neuznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet drobné legrácky. Je to již zárodek šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.

b) Druhé stádium: fyzická agrese a přitvrzování manipulace

- ostrakismus může přerůst do dalšího stupně vývojového stádia ze třech možných příčin:
  - v zátěžových situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci sloužit instinktivně jako jeho ventil, spolužáci si na nich vybíjejí své nepříjemné pocity, které pramení například z očekávané těžké písemné práce, z konfliktu s učitelem atd.,

¹⁰ Srov.: Policie ČR [online]. 2010 [cit. 2012-07-25]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/preventivni-informace-sikana.aspx>

¹¹ Srov.: Kolář, Michal. *Bolest šikanování*. Praha: Portál s.r.o., 2001, s. 36-40. ISBN 80-717-8513-X.

- pokud spolu žáci tráví hodně času a mohou tak utvářet hlubší vztahy (např. na horách, brigádě, adaptivním kurzu), pak pro zvládnutí své nejistoty nebo přežití „nudného“ programu nutkavě vymýšlejí a většinou rychle přitvrzují „zábavu“ na úkor nejzranitelnějšího spolužáka,
- pokud se v jedné třídě sejde několik výrazně agresivních asociálních jedinců a v rámci své přirozenosti používají od samého počátku násilí pro uspokojování svých potřeb.

c) Třetí stádium: klíčový moment – vytvoření jádra

- utváří se skupinka agresorů, tzv. úderné jádro. To pak začne spolupracovat a systematicky šikanovat nejvhodnější oběti. Z počátku šikanují ty slabší jedince, kteří jsou už osvědčeným objektem ostrakizování.

d) Čtvrté stádium: většina přijímá normy

- normy agresorů jsou přijaty a stanou se tak nepsaným zákonem. Málokdo se dokáže postavit tomuto tlaku. Dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná normám vůdců. Následkem se i mírní a ukáznění žáci začnou chovat krutě – aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají přitom uspokojení.

e) Páté stádium: totalita neboli dokonalá šikana

- normy agresorů jsou přijaty nebo respektovány všemi nebo téměř všemi členy skupiny a dojde k plnému nastolení totalitní ideologie šikanování, tzv. stádia vykořisťování. Žáci jsou rozděleni na dvě skupiny lidí, které Michal Kolář pojmenoval jako otrokáře a otroky. Vítězí zlo, nápadně podobné fašismu s jeho ideologií pánů a otroků. Jedni mají všechna možná práva a ti druzí nemají práva žádná.
- toto stádium je jako nejvyšší stupeň „dokonalosti“ příznačný spíše pro šikany ve věznicích, vojenském prostředí, ale také i ve výchovných ústavech pro mládež.

1.4 Účastníci šikany

1.4.1 OSOBNOST AGRESORA

Agresori – iniciátoři bývají vždy ti silní jedinci, kteří umí svůj strach skrývat a zneužívat strachu druhých. Jejich psychická výbava (temperament, aktivita) jim umožňuje při tělesné a psychické zátěži reagovat silně. Umí potlačovat svou nejistotu. Rizikové zápasy v nich vzbudí euforii, která přebije vnitřní neklid a strach. Agresori bývají většinou i fyzicky zdatní, někdy mají i zkušenosti s bojovým uměním (ať už praktické, nebo jen z videí). Jsou nápadně krutí, mají dobrý pocit z utrpení a ponížení šikanované oběti a mají silnou touhu po moci. To je pak i hnací motor konání agresorů, jak uvedl Michal Kolář.¹²

Existují i další motivy pro ubližování, např.:¹³

- *motiv upoutání pozornosti* – agresor jako herec v divadle chce být středem zájmu publika, chce získat obdiv a přízeň spolužáků a dělá pro to všechno,
- *motiv zabíjení nudy* – citově prázdný tyran potřebuje vzrušení, proto šikanuje, to mu poskytuje podněty, které ucítí skrz svou tzv. hroší kůži, najde, co ho ve skutečnosti baví a má pocit, že teď opravdu žije,
- *motiv „Mengeleho“* – v agresorovi se probudí badatel, který chce nalézt tajemství člověka tím, že zkouší, co všechno vydrží,
- *motiv žárlivosti* – agresor závidí dobrému žáku přízeň učitelů, proto se mu mstí,
- *motiv prevence* – bývalá oběť chce předejít svému dalšímu týrání a na novém působišti začne ona sama šikanovat, popřípadě se přidá k nějakému agresorovi,
- *motiv vykonat něco velkého* – agresor dokáže šikanováním sám sobě, že je schopen výkonu.

Michal Kolář zaznamenal i významnější výskyt tří typů agresorů – iniciátorů šikanování:¹⁴

- **1. typ** – hrubý, primitivní, impulzivní, se silným energetickým přetlakem, s kázeňskými problémy, narušeným vztahem k autoritě, někdy bývá zapojen do gangů páchajících trestnou činností. Šikana se u něj projevuje masivně, tvrdě

¹² Srov.: Kolář, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. Praha: Portál s.r.o., 2000, s. 55. ISBN 80-7178-409-5.

¹³ Srov.: Kolář, Michal. *Bolest šikanování*. Praha: Portál s.r.o., 2001, s. 85. ISBN 80-717-8513-X.

¹⁴ Srov.: Kolář, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. Praha: Portál s.r.o., 2000, s. 55. ISBN 80-7178-409-5.

a nelítostně. Šikanu využívá k zastrašování ostatních a k absolutní poslušnosti. Agresor se vrací k tomu, co bylo spácháno na něm (např. brutalitou rodičů), nebo to aspoň napodobuje.

- **2. typ** – velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu. Násilí a mučení provádí cíleně a rafinovaně, spíše skrytě, bez přítomnosti svědků. Z jeho minulosti je patrné, že byl u něj rodiči často uplatňován důsledný a náročný přístup, až vojenský dril bez lásky.
- **3. typ** – srandista, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nežádka oblíbený a vlivný, agresor šikanuje pro pobavení sebe i ostatních, chce patrně zdůraznit jeho humorné a zábavné stránky. Specifikem rodinné výchovy je pravděpodobně absence duchovních a mravních hodnot v rodině.

Nezastupitelnou roli u agresorů hrají jejich temperamentové dispozice, nejvíce vznětlivost a impulsivnost, chtějí dominovat, ovládat druhé a tvrdě se prosazovat. Ze svého rodinného prostředí jsou často zvyklí na tělesné násilí uplatňované konkrétně na nich nebo i mezi rodiči navzájem. Jsou vychováváni pomocí tělesných trestů, které často vedou i k týrání. Objevují se u nich pocity nejistoty a nedostatečnosti, které pak vedou k vybíjení si svých pocitů pomocí šikanování. To, co bylo spácháno na nich, páchají často na obětech. Jsou často vedeni k maximálním školním výkonům, a když zklamou (mnohdy kvůli tomu, že neodpovídají jejich možnostem), tak si přestávají věřit, vyvíjí se pocit bezmocnosti.

Agresor chce vyniknout nad ostatními, proto oběť pokořuje, aby se pak sám mohl cítit lépe a důležitě, byl středem pozornosti a získal obdiv a přízeň ostatních.

Mezi agresorovy metody k získání moci patří:¹⁵

- **vymývání mozku (brainwashing)** – jde o fyzické násilí a vyhrožování týráním, to jsou hlavní nástroje agresorů ke zlomení a podřízení spolužáků. Oběti jsou vystaveny systematickému násilí, což může vést i k poruchám spánku nebo psychosomatickým potížím (např. bolesti břicha a hlavy). Vede to až k vymývání mozku, kdy agresor prostřednictvím násilí vnutí obětem postoje, způsoby myšlení a jednání, které by samy dobrovolně nepřijaly,

---

¹⁵ Srov.: Kolář, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. Praha: Portál s.r.o., 2000, s. 42 - 43. ISBN 80-7178-409-5.

- **psychická manipulace nabývající až formy hypnózy** – agresor nepoužívá zjevné násilí, ale používá jakousi psychickou manipulaci, tzv. myšlenkovou převýchovu. Nenásilně přesvědčuje a řídí spolužáky k nesvobodným rozhodnutím, ti jsou pak manipulováni, mají odejmutou svobodnou volbu rozhodování, avšak nejsou si toho vůbec vědomi.

1.4.2 OSOBNOST OBĚTI

Definovat oběť šikanování je poněkud obtížnější problém. Kritéria jsou velmi rozmanitá. V podstatě platí, že obětí se může stát kdokoliv. Ovšem za typické oběti lze považovat často slabší jedince, kteří neumějí skrývat strach a využívat strachu druhých. Jsou bojácní a zranitelní. Často ve sporech tzv. ztrácí hlavu, podléhají panice, hrůze, malomyslnosti, výčitkám svědomím, jsou příliš sebekritičtí. Tímto způsobem na sebe přitahují spíše více násilí. Mnohdy je oběť méně zdatná než agresor.

Oběť je často nějak oslabená, ať už tělesným (např. malá fyzická síla, obezita, nějaká mimořádnost ve vzhledu), nebo psychickým handicapem (např. hyperaktivita s poruchou pozornosti, poruchy učení – dyslexie, dysortografie, příp. opožděný duševní vývoj).

V dnešní moderní době se také stále více stávají oběťmi děti z rodin, kde se nežije tzv. na vysoké noze, tudíž děti se odlišují např. stylem oblečení (nenosí značkové drahé oblečení, nemají nejnovější technické vymoženosti a hračky).

Michal Kolář člení ve své knize oběti do následujících skupin:¹⁶

- oběti slabé s tělesným a psychickým handicapem,
- oběti silné a nahodilé,
- oběti deviantní a nekonformní,
- šikanovaní žáci s životním scénářem oběti,
- oběti zcela bez kamarádů a oběti, které mají alespoň jeden pozitivní kamarádský vztah.

Obětí šikany bývají také děti nadprůměrně duševně vybavené (tzv. dětští géniové), dále i děti jiné barvy pleti, nebo děti duševně zaostalejší a pomalejší v uvažování, popř. děti, které se odlišují od nějakého očekávaného průměru (např. nosí brýle).

¹⁶ Srov.: Kolář, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. Praha: Portál s.r.o., 2000, s. 59. ISBN 80-7178-409-5.

1.5 Další aspekty šikany

Jestliže se bavíme o šikaně, je třeba zmínit i přímé a nepřímé znaky šikanování, které jsou definovány v metodickém pokynu, který vydalo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.¹⁷

Mezi *nepřímé znaky* šikanování lze zařadit:

- chování nebo vzhled dítěte,
- strach jít ráno do školy a vyhledávání důvodů pro absenci ve škole,
- záškoláctví,
- opakované bolesti hlavy či břicha,
- ustrašené vystupování a pobývání v blízkosti učitelů,
- porucha soustředění, ztráta zájmu o učení, zhoršení prospěchu ve škole,
- ustrašené vystupování,
- uzavřenost, dítě působí nešťastně, stísněně, často má blízko k pláči,
- pozdní návraty ze školy a návraty s ušpiněným a poničeným oděvem,
- modřiny, odřeniny, škrábance, řezné rány bez věrohodného vysvětlení,
- opakovaná ztráta peněz či osobních věcí,
- špatné usínání, noční můry, smutná nálada, uzavřenost.

Do *přímých znaků* šikanování patří:

- chování okolí vůči dítěti,
- úmyslné ponižování, nadávky, hrubé žerty,
- neustálé kritizování a zpochybňování,
- poškozování a krádeže osobních věcí a oděvů,
- omezování svobody, výsměch, pohrdání,
- honění, strkání, šťouchání, rány, kopání, rvačky.

Šikana přináší samozřejmě poškození fyzického a hlavně psychického zdraví. Poškození bývají mnohdy nevratného charakteru, osobnost jedince je narušena dříve, než se stačila naplno rozvinout. Dochází k přetrhání citových vazeb na své nejbližší. Na webových stránkách Pražského centra primární prevence jsou následky šikany rozčleněny do třech skupin – na *psychické* (např. frustrace sociálních potřeb oběti, stále napětí, špatná nálada a smutek, zvýšená únava, neúspěchy ve studiu a v soukromém

---

¹⁷ Srov.: *Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení. Příloha č. 1.*

životě, nízké sebevědomí atd.), *zdravotní* (např. různé zlomeniny, pohmožděniny, otřesy mozku, tedy úrazy způsobené násilím, dále pak zvýšený krevní tlak, zvýšené riziko kardiovaskulárních nemocí v dospělosti atd.) a *sociální* (ty způsobují především zhoršení prospěchu, horší využívání vlastních duševních schopností, kriminální jednání, ztrátu iluzí o společnosti, narušení mravních a morálních postojů atd.).¹⁸

Odhalení šikany bývá velice obtížné. Pokud se již šikana objeví, je potřeba ji správně vyřešit. Nesmí se podcenit žádný sebemenší detail, neměla by se udělat sebemenší chyba, všechny kroky musí být promyšleny do detailu. Účinné a bezpečné vyšetřování šikany pak vychází z kvalifikovaného odhadu stadia a formy šikanování.

Co tedy dělat, pokud je podezření, že se ve skupince rozmohla šikana? Důležitá je diagnostika. Pedagog si tedy musí být vědom toho, že se staví do pozice laického kriminalisty a psychoterapeuta, musí poskytovat ochranu a emoční podporu oběti. Nesmí se nechat vyvést z rovnováhy zjevným odporem dětí ke spolupráci při odhalování života skupiny. Pedagog musí počítat s tím, že se bude muset taktéž citově angažovat, musí naslouchat, vcítit se do role oběti a věnovat jí nejnutnější čas, tudíž si musí zajistit dostatečný časový prostor na vyšetřování. Agresor by měl být šetřen až na závěr. Nebývá ani vhodná konfrontace agresora a oběti.

Pádným důvodem k vyšetřování šikany jsou následující dva hlavní důvody:¹⁹

- **přímo alarmující signály** – ty nelze ponechat náhodě, je zapotřebí je záměrně a systematicky vyhledávat (např. prostřednictvím anonymních dotazníků),
- **signály nepřímo varující** – to jsou nenápadné projevy šikanování v přítomnosti učitele a skryté volání oběti o pomoc (např. žák vchází do třídy až s učitelem, nenápadně postává o přestávce u kabinetu, vždy chodí jako poslední nebo přichází pozdě do hodiny, dítě je osamocené, s nikým se nebaví a nemá žádné kamarády, má smutnou náladu, je nešťastné a ustrašené, zhoršuje se prospěch, nesoustředěnost) a také subtilní násilí a manipulace (např. žák je okázale přehlížen, odmítán a izolován, na jeho účet jsou dělány kanadské žertíky a „přátelské“ vtipy, je ponižován, zesměšňován, bývá ostatními komandován a okřikován).

---

¹⁸ Srov.: Pražské centrum primární prevence [online]. [cit. 2012-08-11]. Dostupné z: <http://www.prevence-praha.cz/agrese-a-sikana?start=7>

¹⁹ Srov.: Kolář, Michal. *Bolest šikanování*. Praha: Portál s.r.o., 2001, s. 109. ISBN 80-717-8513-X.

Je nutné odhadnout závažnost onemocnění, které umožní rozeznat, o jak složitý problém se jedná. Každé vyžaduje svůj vlastní přístup. Jsou rozpoznány dva stupně odhadu závažnosti onemocnění. Jde o počáteční onemocnění, tzn. že normy, hodnoty a postoje vůči šikanování ve skupině nejsou přijaty většinou (tj. první, druhý a třetí stupeň šikanování) a pokročilé onemocnění, kdy normy, hodnoty a postoje vůči šikanování byly přijaty většinou či dokonce téměř všemi členy skupiny (tj. čtvrtý a pátý stupeň šikanování).

Michal Kolář také uvádí přehled projevů, které mohou svědčit o různých stádiích onemocnění (ať už počáteční či pokročilé stádium).

Rysy chování, spolupráce, vztahů a celkové atmosféry charakterizující různá stadia negativního vývoje skupiny

	Počáteční stádium	Pokročilé stádium
Jak se oběti chovají a jak odpovídají?	poměrně otevřeně mluví o tom, co se jim stalo a kdo je šikanoval	je patrná ustrašenost, nechtějí prozradit, kdo jim ublížil, někdy zdůvodňují svá zranění bizarním způsobem
Jak svědkové spolupracují?	vyjadřují nesouhlas se šikanováním a bez většího strachu vypovídají	odmítají vypovídat a tvrdí, že nic neviděli a neslyšeli, občas přiznají, že nesmí nic říct, protože by měli peklo
Jak se svědkové vztahují k podezřelým agresorům?	násilí nepopírají a vyjadřují vůči němu své výhrady	násilí bagatelizují nebo ho popírají
Jak se o konkrétním násilí vyjadřují ostatní členové skupiny?	projevují soucit s obětí a porozumění neférovosti ubližování silných slabým	oběť je kritizována a znevažována, často je obviněna, že si to vlastně způsobila sama
Jak se členové skupiny vztahují k trpící nebo zranění oběti?	agresori nejsou vnímáni jednoznačně pozitivně, ale diferencovaně, jejich okolí se to nebojí vyjádřit	oceňují, chválí a brání agresory, případně pro ně hledají polehčující okolnosti

Jaká je atmosféra ve skupině?	malá soudržnost, nespolupráce, omezená, pokulhávající svoboda projevu a názoru, atmosféra je však ještě "živá"	těžká atmosféra strachu, napětí a nesvobody, špatně se tu dýchá
--------------------------------------	--	---

Zdroj: KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. Praha: Portál s.r.o., 2001, s. 111. ISBN 80-717-8513-X.

Neméně důležitá je také doba, po kterou šikanování trvalo. Je odlišné vyšetřování počátečních a pokročilých stádií šikanování. Prvně je tedy potřeba odhadnout závažnost šikanování, tj. tedy stádia (jak již bylo popsáno výše). Mezi metody vyšetřování šikanování u počáteční šikany lze zařadit rozhovor s oběťmi a informátory, nalezení vhodných svědků, individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky, zajištění ochrany obětem a rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi.²⁰ Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy dále uvádí metody vyšetřování šikanování u pokročilé šikany s neobvyklou formou – tj. např. výbuch skupinového násilí vůči oběti (třídní lynčování). Zde je důležité překonání šoku pedagogického pracovníka a bezprostřední záchrana oběti, domluva pedagogických pracovníků na spolupráci a postupu vyšetřování, zabránění domluvě agresorů na křivé výpovědi, pokračující pomoc a podpora oběti, nahlášení policii a vlastní vyšetřování.²¹ Samozřejmostí je nutnost v rámci první pomoci spolupracovat i s dalšími institucemi a orgány, nejlépe s pedagogicko-psychologickou poradnou, Policií ČR. Pokud má šikana na oběť negativní dopady, je potřeba jí zprostředkovat péči taktéž v pedagogicko-psychologické poradně, případně u klinických psychologů, psychoterapeutů či psychiatrů.

Nejlepší by samozřejmě bylo, aby k šikaně vůbec nedocházelo, tedy se zde musím zaobírat i prevencí šikany a možnostmi obrany proti šikaně. Prevence šikany je důležitá hlavně tam, kde k ní dosud nedochází, ale i tam, kde k ní také již došlo nebo kde se dá předpokládat její vznik (např. výchovná školská zařízení). V úspěšném boji se šikanou a proti šikaně je nutné najít škálu řešení, která by mohla a měla přispět k omezení šikany. Na webových stránkách jsem našel ucelený přehled o možných způsobech, které by mohly přispět částečně k omezení šikany. Jde například o:²²

²⁰ Srov.: Kolář, Michal. *Bolest šikanování*. Praha: Portál s.r.o., 2001, s. 113. ISBN 80-717-8513-X.

²¹ Srov.: *Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení*. Čl. 6.

²² Srov.: Referáty a seminárky [online]. 2008 [cit. 2012-08-18]. Dostupné z: <http://referaty-seminarky.cz/sikana-a-sikanovani-ve-skole/>

- besedy a rozhovory s dětmi s cílem vytvořit atmosféru proti projevům šikany,
- linka bezpečí – tj. bezplatný telefon,
- schránky důvěry ve škole, ve výchovných zařízeních a tomu odpovídající práce s obsahem schránky důvěry (tak, aby byl obsah chápán jako pomoc dítěti),
- zlepšení komunikace mezi školou, školským zařízením a rodiči a vychovateli,
- pedagogicko – psychologická poradna pro rodiče a učitele,
- více mužů do škol,
- školní psychologové,
- integrace tělesně postižených dětí do třídy – ostatní žáci se pak naučí komunikovat s postiženými a vyrovnají se s tím, že je některé dítě odlišné a jiné,
- školní řád obsahující sankce za šikanu,
- spolupráce s policií,
- ohrožené děti učit sebeobraně a vybavit je pro ni,
- seznámení rodičů s příznaky šikanování jejich dětí,
- sledování varujících signálů provázejících šikanu,
- důsledná kontrola činnosti dětí o přestávkách i v době mimoškolních aktivit (obzvláště ve výchovných zařízeních).

Současně by také rodiče měli upozornit začínajícího školáka o možném nebezpečí šikany a jednotlivých projevech šikany u takto malých dětí spíše formou pohádky či příběhu. Je nutné, aby děti věděly, že existuje reálná možnost nebezpečí šikany, ale že se nemusí bát o šikaně otevřeně mluvit. Rodiče se musí hlavně svému dítěti věnovat, naslouchat mu a všimnout si detailů, o kterých vypráví, co se děje ve škole i mimo ni. Případně je nutné seznámit děti s okruhem osob, na které se může v případě potřeby obrátit (např. učitelé). Dětem je potřeba zdůrazňovat, že nikdo nemá právo ubližovat druhým. Nenápadně je dobré dětem naznačovat, že pokud bude mít dobrou partu a kamarády, kteří se nebojí pomoci jeden druhému a projevy šikany oznámit, pak to je velmi vhodná obrana proti šikaně. Na pravidelných rodičovských schůzkách je dobré se informovat nejen o prospěchu dětí, ale také o tom, jak se dítě chová o vyučování a mimo něj.

Pokud tedy bohužel k šikaně dojde, je třeba mít na mysli správný postup při vyšetřování šikany. Především je důležité chránit zdroj informací a neprozradit ho, dále prozradit co nejméně o tom, co dosud víme a nevíme, vyslechnout poškozeného, obviněného a svědky (pokud možno každého zvlášť), jejich výpovědi následně konfrontovat, všechny výpovědi si pečlivě zaznamenat. V každém případě je nutné zachovat absolutní klid, rozčílená reakce může vybičovat agresora k dalším činům. Je nutné také chránit oběť před dalším násilím.

Jako základní sociální jednotka zde vystupuje především rodina (ve výchovných zařízeních pak rodinná skupina), která představuje pro děti prostředí, ve kterém se něco naučí, s něčím se seznámí. Rodinná výchova a vztahy v rodině významnou měrou určují, jakým způsobem se bude dítě dále chovat a jaké hodnoty bude uznávat. První náznaky šikany většinou prvně zpozorují rodiče, případně se o nich dozví od svých dětí, které se jim svěří. Stále častěji také první náznaky zpozorují pedagogové, kteří si všimají dění ve třídě a vidí nějaké odlišnosti oproti ostatním třídám a v komunikaci mezi dětmi.

Pokud rodiče mají podezření na šikanu, je především nutné ujistit své děti, že rodiče jsou zcela na jejich straně, děti v nich mají plnou podporu a mohou se spolehnout na jejich ochranu. Je dobré zjišťovat co nejvíce informací, případně požádat o pomoc i ostatní členy rodiny (např. starší sourozenci). Pokud se šikana odehrává ve škole, je dobré, obrátit se na vedení školy, promluvit si s třídním učitelem a ostatními pedagogy, případně požádat o přeložení dítěte do jiné třídy, či školy (pokud to lze). Je možné se v krajních případech, kdy se nenajde společné řešení s vedením školy, obrátit i na příslušný školský úřad nebo na Policii ČR. Svým dětem je nutné pomáhat zvládat psychickou zátěž a poučovat je, jak se vyhnout nebezpečným situacím (jak například reagovat na provokace).

2. Charakteristika věkové skupiny dětí 10 – 15 let

Vzhledem k tomu, že se moje bakalářská práce se zaměřuje na problematiku šikany ve školských zařízeních ústavní a ochranné výchovy, je nutné na tomto místě vložit také charakteristiku věkové skupiny dětí 10 – 15 let. Jedná se o největší skupinu dětí, které jsou nejčastěji umístovány do školských zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy.

Tato věková skupina má již za sebou období mladšího školního věku, které se dá charakterizovat jako relativně klidné a bez dramatických vývojových změn. Tato fáze začala zahájením školní docházky a končí s nástupem pubescence (což bývá přibližně v 11 – 12 letech věku dítěte). Děti od zhruba 10 let mají silnou potřebu se začlenit do skupiny vrstevníků. Z hlediska sociálního vývoje dítěte je ztotožnění se se sociální skupinou důležité, protože plní funkci jakési přípravy na budoucí intimní a přátelské vztahy. Upřednostňováni jsou takoví vrstevníci, kteří se dítěti podobají nebo se alespoň výrazně neliší. Skupiny jsou často diferencované podle pohlaví, přičemž chlapci bývají soudržnější než dívky. Děti se ve skupinách začínají učit solidaritě a sounáležitosti. Jejich náklonnost k ostatním však bývá často pouze přechodná v tomto věku.

Poté tedy nastupuje velice bouřlivé období dospívání – pubescence (trvá zhruba od desátého roku do patnáctého roku života). Je to období, kdy většina dětí přechází na druhý stupeň základní školy, a tak nastává trochu jiný způsob vzdělávání. Důležitým mezníkem je také období okolo jedenáctého roku života, kdy většinou dochází k prvnímu zamilování, které je pak doprovázeno bouřlivými city. Období pubescence je tedy z celého života nejdramatičtější. Důvodem všelijakých změn osobnosti jsou změny v tělesné konstituci, jejíž součástí je i pohlavní dospívání. Osobnost mladého se tak znovu musí sžít s „novým“ tělem, a tak si znovu vytvořit psychickou rovnováhu integrací osobnosti, což je někdy značně náročné. Mění se tím také náhled na svět, který se zdá být mnohdy očima pubescenta hodně stereotypní a plný rozpadlých ideálů. Tlak společnosti, který působí na pubescenta je často neúnosný, vede mladého člověka často ke ztrátě smyslu života. Přestože je pubescent plný zmatku, je v období, kdy stojí na životní křižovatce a musí se rozhodnout, kam má jít (např. výběr budoucího povolání a tedy střední školy). Tlaky rodičů jsou většinou zbytečné, pubescent má svoji hlavu, a zrovna od rodičů si moc do svých rozhodnutí „kecat“ nenechá. Sám se tedy snaží postavit se nohama na zem a stát pevně, rozhodnout se, jakým směrem se v životě vydat

dál. Snaživé hledání životního smyslu, správných rozhodnutí, role ve společnosti a pozice v ní zapříčiňuje někdy bouřlivé reakce pubescenta a následně i jeho okolí. Pubescent má navíc problémy s emocionální regulací, a tak jeho projevy zmatku často dosahují téměř nepřiměřené hranice. To všechno je pak důkazem krize v tomto věku, hledání emocionálních i tělesných změn mladého člověka.

Pubescent si aktivně vytváří vlastní identitu – hledá sám sebe a své místo na slunci. Status „dítě“ se začíná pomalu, ale jistě měnit na status „dospělý“.

Po etapě pubescence pak následuje období adolescence, které je v něčem klidnější a v něčem naopak bouřlivější.²³

---

²³ Srov.: Psychotesty a testy osobnosti [online]. 2008-2012 [cit. 2012-08-20]. Dostupné z: www.psychotesty.psyx.cz/texty/obdobi-dospivani-pubescence.htm

3. Školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy

V této kapitole jsou zpracovány informace a definice ústavní a ochranné výchovy, její úpravy v zákoně. Šikana je nejčastěji řešena v prostředí škol, avšak šikana je typická i pro izolované skupiny, ve kterých se nacházejí také děti výchovných zařízení a kde se šikana vyskytuje také značnou měrou.

Ústavní výchova je upravena samostatným zákonem č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních.

3.1 Účel a působnost školských zařízení²⁴

V těchto zařízeních musí být zajištěno základní právo každého dítěte na výchovu a vzdělávání v návaznosti na ústavní principy a mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách. Jsou zde vytvářeny podmínky podporující sebedůvěru dítěte, rozvíjející jeho citovou stránku osobnosti a umožňující mu aktivní účast ve společnosti. S dítětem je zacházeno v zájmu jeho plného a harmonického rozvoje osobnosti s ohledem na potřeby osoby jeho věku.

Účelem zařízení je zajistit nezletilé osobě (zpravidla ve věku 3 – 18 let, případně zletilé osobě do 19 let) na základě rozhodnutí soudu o ústavní výchově nebo ochranné výchově nebo o předběžném opatření náhradní výchovnou péči v zájmu zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání.

Školská zařízení předcházejí vzniku a rozvoji negativních projevů chování dítěte nebo narušení jeho zdravého vývoje. Zmírňují nebo odstraňují příčiny a důsledky již vzniklých poruch chování a přispívají ke zdravému osobnostnímu vývoji dítěte. Poskytují péči, kterou by jinak poskytovali rodiče či jiné osoby, kterým bylo dítě svěřeno do výchovy. Poskytují péči i dětem, které nejsou občany České republiky (dětem cizincům bez doprovodu). Mohou poskytovat i péči nezaopatřeným osobám, které jsou starší 18 (19) let až do věku 26 let, pokud se připravují na budoucí povolání.

---

²⁴ Srov.: Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. § 1-§ 2

Samozřejmostí je i možnost náboženské výchovy s ohledem na rodinnou tradici a rozumové schopnosti dítěte. Pro děti, které mají závažné poruchy chování, jsou zřizovány ve výchovných zařízeních školy základní a střední s různými vzdělávacími programy.

V rámci péče o děti jsou zajišťovány i specifické výchovné a vzdělávací potřeby v odstupňovaném rozsahu pro děti takto:

- samostatné přiměřeně věku,
- samostatné vyžadující občasnou kontrolu,
- vyžadující občasné vedení a stálou kontrolu,
- nesamostatné vyžadující stálé vedení i kontrolu,
- vyžadující soustavnou intenzivní individuální péči.

3.2 Typy zařízení²⁵

- diagnostický ústav (zařízení, které přijímá děti na základě výsledků komplexního vyšetření zdravotního stavu dětí a umísťuje je dále do dětských domovů, dětských domovů se školou nebo výchovných ústavů, plní úkoly diagnostické, vzdělávací, terapeutické, výchovné a sociální a také organizační),
- dětský domov (pečuje o děti dle jejich individuálních potřeb, plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální, jeho účelem je zajistit péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají žádné závažné poruchy chování, jsou zde umísťovány děti ve věku od 3 do 18 let, případně i nezletilé matky s jejich dětmi),
- dětský domov se školou – zajišťuje péči o děti:
  - s nařízenou ústavní výchovou, které mají závažné poruchy chování nebo které pro svou přechodnou nebo trvalou duševní poruchu vyžadují výchovně léčebnou péči,
  - s uloženou ochrannou výchovou,

---

²⁵ Srov.: Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. § 5, § 12, § 13 a § 14.

- o které jsou nezletilými matkami a splňují podmínky uvedené v předchozích bodech.

Jsou zde umísťovány děti zpravidla od 6 let do ukončení povinné školní docházky.

- výchovný ústav (pečuje o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, u kterých byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova), plní opět úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Výjimkou je, že sem může být umístěno i dítě starší 12 let, pokud má uloženou ochrannou výchovu a v jeho chování se projevují závažné poruchy, pro které nemůže být umístěno v dětském domově se školou.

Děti ve věku od 10 do 15 let jsou nejčastěji umísťovány do dětských domovů se školou, kde jim je poskytováno plné přímé zaopatření, a to konkrétně: stravování, ubytování, ošacení, učební potřeby a pomůcky, úhrada nezbytně nutných nákladů na vzdělávání, úhrada případně nákladů na zdravotní služby, úhrada nákladů na dopravu do sídla školy, kapesné a případně osobní dary.

V dětských domovech se školou je základní organizační jednotkou rodinná skupina, kterou tvoří nejméně 5 a nejvíce 8 dětí různého věku a pohlaví. Sourozenci se zařazují do jedné rodinné skupiny, výjimečně je možné je zařadit do různých rodinných skupin (hlavně z výchovných, vzdělávacích nebo zdravotních důvodů). V tomto zařízení lze dále v jedné budově či ve více budovách v jednom areálu zřídit nejméně 2 a nejvíce 6 rodinných skupin. Děti jsou do rodinných skupin zařazovány se zřetelem na jejich výchovné, vzdělávací a zdravotní potřeby.

3.3 Práva a povinnosti dětí umístěných v zařízeních

Dítě, které má nařízenou ústavní nebo ochrannou výchovu, má také svá práva a povinnosti, které je potřeba plnit. Mezi jeho základní práva patří:²⁶

- zajištění plného přímého zaopatření,
- rozvíjení tělesných, duševních a citových schopností a sociálních dovedností,
- respektování lidské důstojnosti,

---

²⁶ Srov.: Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, § 20.

- vytváření podmínek pro dosažení vzdělání a pro přípravu na budoucí povolání,
- účastnit se činností a aktivit zařízení organizovaných v rámci výchovného programu,
- vyjádřit svůj názor na zamýšlená a prováděná opatření, která se ho dotýkají atd.

Základní povinnosti dítěte jsou: dodržovat stanovený pořádek a kázeň, plnit pokyny a příkazy zaměstnanců zařízení, šetrně zacházet se svěřenými věcmi a nepoškozovat cizí majetek, dodržovat zásady slušného jednání, zachovávat ustanovení vnitřního řádu zařízení, předat do úschovy předměty ohrožující výchovu, zdraví a bezpečnost atd.

Pokud dítě prokázaným způsobem poruší povinnosti, které jsou vymezeny ve výše uvedeném zákoně, pak mu může být sníženo kapesné, odňata možnost zúčastnit se činnosti nebo akce organizované zařízením nad rámec vnitřního řádu zařízení, může mu být nadále zakázáno trávení volného času mimo zařízení v rozsahu stanoveném vnitřním řádem a jiné další „tresty“. Z druhé strany, pokud dítě vykonává příkladné úsilí a má výsledky při plnění svých povinností, může mu být udělena věcná nebo finanční odměna, zvýšeno kapesné nebo např. povolena mimořádná návštěva kulturního zařízení, mimořádná vycházka či návštěva.²⁷

3.4 Řád dětského domova se školou a šikana v zařízení

Každý dětský domov se školou má svůj vnitřní řád zařízení, ve kterém jsou definovány základní charakteristiky a struktura zařízení (název, sídlo, personální zabezpečení atd.), dále je v něm uveden postup při přijímání, přemísťování a propouštění dětí, systém odměn a trestů. Podstatnou částí vnitřního řádu je organizace výchovně vzdělávacích činností v zařízení, která může obsahovat systém prevence šikany, dále je zde uvedena např. organizace péče o děti v zařízení, práva a povinnosti dětí, práva a povinnosti zákonných zástupců dítěte, úhrada nákladů na péči o dítě v zařízení a postupy zařízení při zajištění bezpečnosti a ochraně zdraví.

Ve vnitřním řádu může být také zdokumentován režim zařízení. Každé zařízení má samozřejmě svoje pravidla a ustanovuje si je samo dle svých možností a schopností.

²⁷ Srov.: Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, § 21.

Určitě režim zařízení vychází ze zajištění základních potřeb – hygiena, stravování a vzdělávání a případné organizované aktivity. Denní režim bývá zpravidla přísnější než jaký mají děti v klasické rodině, které bydlí doma u svých rodičů. Děti mají minimum volného času, asi nejspíše proto, aby neprováděli žádné „lumpárny“ a nevznikal tak prostor pro nudu a vymyšlení nekalých činností včetně šikany. Je dobré, aby děti byly zapojovány do činností, které se týkají provozu zařízení – např. se mohou podílet na přípravě drobného občerstvení ve svých kuchyňkách, pracují na přilehlých zahrádkách, sami si vyzdobují jak společenské místnosti, tak i vlastní pokoje. Důležité je vést děti ke sportu, tzn. využívat plně sportovní vybavení zařízení (např. hřiště). Pokud děti kvalitně tráví volný čas a mají mnoho povinných aktivit, pak je zde malý prostor pro vznik šikany.

V zařízení by mělo dojít ke změně v chování dětí, měly by si uvědomit, co udělaly špatně, proč jsou umístěny v domově a jak třeba zlepšit svoje chování. V těchto zařízeních často pracují etopedi, kteří s dětmi cíleně pracují, zabývají se rozvojem, výchovou a vzděláváním dětí, které mají poruchy chování.

Do dětských domovů se školou přicházejí děti s problémovým chováním. Často jsou to děti z rozvrácených rodin, z neúplných rodin, které mají nedostatečnou výchovu. Jejich rodiče žijí mnohdy až kriminálním způsobem, a tak tyto děti vlastně ani nevědí, jaké to je se chovat „normálně“, protože vlastně neznají „normální“ způsob života.

Protože je zde velká koncentrace dětí s problémovým chováním, pak je zde mnohonásobně větší riziko vzniku šikany. Děti bydlí v uzavřeném prostoru a žijí trochu stereotypním způsobem života, tudíž si hledají nový způsob zábavy, jak si zpestřit nudu všedních dnů, což může být předpokladem ke vzniku šikany. Mnohé umístěvané děti mají již se šikanou své zkušenosti, ať už jako agresoři, nebo oběti. Slabších jedinců bývá v zařízení málo. Tady je velkou úlohou pedagogů a specialistů umístit vhodně dítě do odpovídající rodinné skupiny. Skupiny se v průběhu roku mění, zejména pak na konci školního roku z důvodu odchodů ze zařízení, ukončeného výchovného opatření, přemístění do jiného zařízení, podmíněného umístění atd.

4. Šikana učitelů

V současné době se stále častěji setkáváme s případy, kdy děti často nevybíravým způsobem a nevhodným chováním šikají své učitele nebo se o to pokouší. Učitelé pak častokrát končí v péči psychiatrů, ztrácejí motivaci k výuce, mají psychosomatické následky (mohou sáhnout až k sebevraždě) a mnohdy se už ke svému pedagogickému působení nevrátí.

Šikana učitelů ze strany žáků je jakékoliv chování žáka, přičemž záměrem je ublížit učiteli, ohrozit ho nebo zastrašovat. Typickým charakteristickým znakem je dlouhodobost tohoto chování, nicméně při extrémně agresivním činu se může jednat o šikany, i pokud mu jiné agresivní chování nepředcházelo.²⁸

Šikanování bývají většinou učitelé a vychovatelé, kteří mají psychické či fyzické odlišnosti – např. drobnou vadu řeči, tělesný handicap nebo jiný styl oblékání. Dnešní děti jsou stále více ostřejší, sebevědomější a kritičtější. Často provokují, nic pro ně není problém a mnohdy nectí autoritu rodičů ani učitelů. Nemají žádný respekt z jejich autority. Již odjakživa jsou známy občasně schválnosti vůči neoblíbeným pedagogům. Avšak v dnešní době se setkáváme s otevřenou a drsnou šikanou vůči učitelům. Častokrát nahrávají učitele na mobilní telefon, videa pak zveřejňují na internetu. Děti se nestydí polemizovat s učiteli a zastávat svůj vlastní názor stůj co stůj.

Je třeba podotknout, že část viny nese rodina, která se nechce s problémy svých dětí zabývat a trápit. Mnoho se svádí na školu. Rodič se vymlouvá na nedostatek času, své dítě vybavuje drahou technikou, přesycuje ho drahými zájmovými aktivitami podle svých představ a ne podle přání a schopností dítěte. Rodič často nepřizná svůj podíl na problémech chování a jednání dítěte.

Starší pedagogové používají na dnešní dobu zastaralé a nefunkční metody, jak si udržet morálku (jako např. domluvy, poznámky, snížené známky z chování atd.). Tyto metody platily ovšem na dřívější generaci dětí a nyní už ztratily pro velkou část populace význam. Dnes je stále více uvolněná morálka a zastaralé metody tak selhávají. Nové pedagogické postupy a trendy se stále více snaží zaměřovat na volnost, osobitost a demokratický způsob výchovy u dětí a mnohdy si možná nevědí s výchovnými problémy rady. To nakonec vede k tomu, že ze školství odchází mnoho odborníků a profesionálů především za lepšími platovými podmínkami. Následně nově přichází učitelé a vychovatelé, kteří jsou mladí a méně zkušení, zkouší zaujmout a získat si dítě

---

²⁸Srov.: Lovasová, L. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006, s. 6. ISBN 80-86991-65-2.

úplatkem (např. tím, že donesou pro děti zákusky nebo něco na přilepšenou). Děti tuto skutečnost začnou po čase brát jako samozřejmost, a když pak nastane situace, že nic nedostanou, vybíjí si vztek a zlost na učitelích a vychovatelích. Začnou vyrušovat, dělat naschvály, nezajímají se o výuku ani o jiné aktivity, čímž dospělé autority mnohdy vyprovokují k nepřipustnému jednání.

PhDr. Sáva Arabadžiev (ředitel výchovného ústavu Pšov, absolvent Pedagogické fakulty UJEP v Ústí nad Labem a absolvent Pedagogické fakulty UJAK v Praze) na svých internetových stránkách prezentuje, že šikana učitelů se projevuje ve zjevných a skrytých formách, a to takto:²⁹

- **zjevná forma** – vidáme ji často na videích z mobilních telefonů nebo digitálních kamer. Jde o pedagoga, který si nevybudoval autoritu nebo ji ztratil a je zesměšňován před celou třídou. Forma může být od posmívání, nerespektování jeho pokynů, používání vulgarismů, ničení věcí až po strkání, kopy a jiné údery. Je to prokazatelná forma šikany.
- **skrytá forma** – je založena na kompromitujících materiálech. Dítě ví o nějakém chování či jednání pedagoga, které se neslučuje s morálkou, předpisy a zákony. Děti také využívají toho, že pedagog v některé situaci postupoval nestandardním způsobem a vyžadují stejnou úlevu i pro svoji osobu. Vyvíjí tedy na pedagoga nátlak k přehlížení jeho prohřešků nebo vyžadují zvýhodnění při klasifikaci. Takových případů je velice mnoho a odhalují se obtížně. Důvodem je krytí samotným pedagogem. Děti také mohou vyhrožovat pedagogovi vlivnými rodiči, kteří mají vliv na zřizovatele školy.

PhDr. Sáva Arabadžiev uvádí, že těžko priznatelným faktorem je i neprofesionalita a neschopnost části pedagogického sboru. Někteří jedinci jsou jako odborníci schopní, nicméně nemají žádnou autoritu, mají nedostatek empatie a jsou pro práci pedagoga zcela nepoužitelní. Pedagog musí děti zvládnout svými dovednostmi v oblasti verbálních schopností, pedagogického umu a přirozené autority, protože nemá žádné jiné možnosti (tudíž ani fyzické tresty). V současnosti mnohdy ředitelé při výběru svých pedagogických pracovníků přihlíží spíše k fyzickým dispozicím uchazeče. Nekladou tak velký důraz na ostatní parametry stanovené pro pedagogy (např. schopnost empatie,

---

²⁹ Srov.: Arabadžiev, Sáva. Šikana učitelů [online]. 2009 [cit. 2012-08-20]. Dostupné z: <http://sava.arabadziev.cz/sikana-ucitelu/>

vztah k mládeži a dětem, potřebné vzdělání). Učitelé často nechtějí přiznat svou šikanu z důvodu obav o své zaměstnání nebo z osobních důvodů či studu. Dále mohou učitelé mít obavy o svůj majetek (aby mu děti neponičily např. automobil) a v krajním případě i o rodinu (pokud například učitel a jeho děti jsou ve stejné škole). To pak může přispívat k nárůstu šikany u učitelů.³⁰

Žák šikanuje svého učitele také často kvůli zábavě, obdivu třídy či pomstě (např. za špatnou známku). Zabránit šikanování učitele mohou rodiče při výchově, ovšem rodiče často stojí na straně svého dítěte a dávají mu za pravdu, že dělá dobře, když učitele šikanuje. To je samozřejmě mylný názor. Šikana učitelů bývá nejčastěji provozována formou kyberšikany (tj. zneužití informačních a komunikačních technologií k takovým činnostem, které mají někoho záměrně ohrozit či mu ublížit, jde o nepřátelské chování, které se obvykle opakuje). Na některých školách je už zakázáno používání mobilních telefonů při vyučování. Učitelé i ředitelé škol jsou vůči takovým dětem bezbranní, u skryté formy se těžko šikana dokazuje. Pokud by byl přidělen veřejný status pedagogům, tak by to bylo nápomocno u řešení šikany učitelů. Policie České republiky radí šikanovaným učitelům podat na žáka trestní oznámení. Pokud se však učitel nechce hned obrátit na policii, měl by o šikaně říci svým nadřízeným a spolupracovníkům (především řediteli školy) a také rodičům žáka. Není dobré si nechat šikanu ze strany žáka líbit, tolerovat ji. Je nutné proti ní včas a důrazně zakročit.³¹

Důležitým aspektem u šikany učitelů je tedy samotná osobnost učitele a to, jak si dovede učitel u žáků vytvořit autoritu. Někteří odborníci tvrdí, že osobnostní charakteristiky učitelů (jako je věk, pohlaví, zdravotní stav atd.) nemají vliv na samotný proces výuky, avšak spíše záleží na oblibě učitele, schopnosti komunikovat se žáky, jeho verbálních schopnostech, organizačních schopnostech, kreativitě a samozřejmě také na odbornosti. Snaha některých mladších pedagogů být studentům „kamarádem“ se často nevyplácí, jelikož studentům to připadá směšné a důsledkem je negativní vliv na výuku.

K eliminaci šikany učitelů je nutné, aby nebyla přehlížena šikana mezi dětmi, protože to je přechodový můstek od šikany dětí k šikaně dospělých. Pokud se řeší

---

³⁰ Srov.: Arabadžiev, Sáva. Šikana učitelů [online]. 2009 [cit. 2012-08-20]. Dostupné z: <http://sava.arabadzjev.cz/sikana-ucitelu/>

³¹ Srov.: Problematika šikanování učitelů [online]. 2009 [cit. 2012-08-22]. Dostupné z: <http://www.sikanovaniucitelu.nazory.cz/zaci.html>

šikana učitelů, pak se mnohdy přijde na to, že v kolektivu bují dlouhodobě trvající šikana dětí.

Mezi hlavní důvody šikany učitele patří nefunkční systém českého práva a jeho vymahatelnost (někdy také zdlouhavost uplatnění práva), nezájem dětí o výuku, nuda při hodině, obviňování z nespravedlivého hodnocení výsledků i špatná výchova rodičů, kdy rodiče často o učitelích nemluví doma dobře.

5. Praktická část

V této části své bakalářské práce jsem se zaměřil na rozhovory s lidmi, kteří pracují či pracovali ve školských zařízeních ústavní péče a kteří mají praktické zkušenosti se šikanou.

Pokud zde v rozhovorech hovořím o zařízení, myslím tím školské zařízení pro výkon ústavní a ochranné péče – typ dětský domov se školou.

Všem dotazovaným byly kladeny následující otázky:

- 1) V jakém pracovním postavení se nacházíte, či jste se nacházel?
- 2) Setkal/a jste se šikanou?
- 3) S jakými typy agresorů a obětí jste se setkal či se setkáváte?
- 4) Můžete uvést nějaká specifika šikany v zařízení?
- 5) Setkal/a jste se se šikanou učitele a vychovatele?
- 6) Můžete uvést možnosti prevence šikany používané v zařízení?
- 7) Můžete uvést způsoby řešení šikany v zařízení?

5.1 Rozhovor č. 1

Můj první rozhovor jsem vedl s panem Josefem K., který pracoval jako ředitel dětského domova se školou v letech 1981 – 1986 a dále v letech 1993 – 2005. Poté působil ještě jeden rok jako etoped. Se šikanou má bohaté zkušenosti, setkal se s ní častokrát, a to jak s přímou, tak i se skrytou formou šikany mezi dětmi. Jednalo se většinou o drobnou šikanu – pokusy a snahy někomu ublížit, zesměšnit slabšího či drobné schválnosti, ale i závažnější problémy šikany. Dále se setkal i s pokusy vydírat pedagogické pracovníky, čili se šikanou učitelů a vychovatelů.

Na otázku, s jakými typy agresorů a obětí se nejčastěji setkal, pak odpověděl, že se jednalo většinou o silnější dětské osobnosti, které se se šikanou setkaly již před příchodem do školského zařízení ústavní péče nebo se situací vyvinuly v agresory, případně v oběti. Oběťmi prý bývaly slabší děti, a to po fyzické i psychické stránce, které se však mohly změnou situace stát agresory. Pan Josef K. došel k závěru, že je velký předpoklad, pokud jednou bylo dítě šikanováno, tak se pak může stát ono tím, kdo bude dále šikanovat (formují ho dosavadní zkušenosti, které získal jako šikanovaný).

Vliv na změnu šikanovaného na agresora a naopak má mnohdy i pracovník zařízení. V tomto zařízení (oproti škole) existuje krajní možnost trestu, že při neúnosné situaci je možné dítě přemístit do jiného zařízení (např. se zvýšenou výchovnou péčí) nebo lze „pohrozit“ i změnou charakteru výchovy (z ústavní na ochrannou).

Dále mne zajímalo, zda existují nějaká specifika šikany ve školských zařízeních ústavní péče. Pan Josef K. uvedl, že v průběhu roku (zejména pak ke konci školního roku) se mění rodinné skupiny, a tím se mění i hierarchie v celém zařízení, tudíž dítě, které ze začátku bylo zakřiknuté (příp. bylo šikanované ostatními „služebně“ staršími), může začít šikanovat. Pan Josef K. zdůraznil hlavně velkou koncentraci dětí s poruchami chování a s různými životními zkušenostmi a návyky chování, tím pádem velký předpoklad pro šikanu v zařízení. Děti chodí do školy při zařízení. Tráví zde i svůj volný čas. Ovšem jsou zde umístěny nedobrovolně na základě rozhodnutí soudu, kdežto dítě v rodině je svým způsobem dobrovolně.

Se šikanou pedagoga se pan Josef K. setkal (viz příklad). Agresor umí využívat situace a snaží se s dospělým manipulovat ve svůj prospěch. Jako opatření radí důsledně dodržovat řád zařízení, znát charakter umísťovaného dítěte a důležitá je také jednotnost a důslednost v postupu všech pedagogů a pracovníků.

Prevence šikany podle pana Josefa K. spočívá v jednotnosti postupů k dětem všech pracovníků zařízení, a to i provozních zaměstnanců. Je důležité dostatečně znát profil nově umísťovaného dítěte. Informace předem poskytují odborní pracovníci zařízení – etoped, psycholog. Pokud je umísťováno dítě přemístěním z jiného zařízení, je dobré znát profil dítěte předem z písemných materiálů odborníků nebo vedení zařízení. Velmi vhodné je, aby dítě bylo předem seznámeno se základními údaji o zařízení, kam bude umístěno či přemístěno. To se v praxi mnohokrát osvědčilo. Pan Josef K. uvedl, že pomáhalo i video o novém domově. Dítě pak není tolik stresováno strachem z nového umístění. To i v případech, kdy jde o přemístění jako postih za šikanu. Předem získané informace o chování a jednání dítěte by měly upozornit pedagogické pracovníky na úskalí jednání dítěte. Stejně tak je nutné při organizování volného času dětí zvažovat vhodnost a nevhodnost některých činností (např. není dobré pouštět dětem akční filmy, kde je všude samé násilí). Je důležité mít ve vnitřním řádu zakotven systém odměn a trestů a užívat ho. To dítě motivuje ke správnému chování. Systém odměn a trestů není strašákem na dítě, ale pomocníkem ve výchově. Měly by převažovat odměny nad tresty.

Ze svých zkušeností pan Josef K. ví, že je nutné projevy šikany bezprostředně řešit v souvislosti s vnitřním řádem a již zmiňovaným systémem odměn a trestů. Oběti je nutné poskytnout vhodnou pomoc, pokusit se využít pomoci ostatních dětí, agresora nešetřit, ukázat mu, že šikanou ubližuje a trápí jiného a že by se to případně mohlo stát i jemu. Pokud to lze, tak hledat v životě dítěte důvod, proč šikana začala (zda např. bylo dítě týráno a šikanováno doma atd.).

Každé dítě by při příchodu do zařízení mělo být důkladně seznámeno s vnitřním řádem a systémem odměn a trestů, aby vědělo, že pokud ho poruší, tak musí nést následky, protože o možných řešeních provinění vědělo z vnitřního řádu. Dále doporučuje spolupráci s Policií ČR, systém besed a rozhovorů s pedagogy, se soudci a sociálními pracovníky. Je nutné si také uvědomit, že vychovávají v zařízení všichni zaměstnanci, nejenom pedagogové.

Pan Josef K. uvedl také některé případy šikany, které níže uvádím:

1) J. E., dívka, 14 let, byla prvním rokem v ústavní výchově, měla poruchy chování a učení, byla to velmi silná kuřačka (již z domova). Byla zdravotně postižena tím, že měla nadměrnou tvorbu vousů v obličejí. Šikanovala ostatní děti (vydírání i fyzické ataky), napadala tedy slabší, jejím hlavním cílem bylo získat kuřivo. Později se snažila vydírat i zaměstnance. Někteří vychovatelé, aby měli při své práci klid, jí cigarety dávali (bohužel nejen jí). Se svými pokusy vydírat s cílem získat kuřivo pak narazila na provozního zaměstnance zařízení, který byl nekuřák a který jí opakovaně odmítl cigarety koupit. Reakcí dívky bylo šíření fámy, že ji tento zaměstnanec sexuálně obtěžuje. Dále se snažila tohoto zaměstnance vydírat tím, že vše řekne řediteli, ovšem nepovedlo se. Při šetření šikany získal ředitel poznatky od jejích spolužáků a kamarádů, kteří šikanu přiznali hlavně proto, že je dívka obírala o jimi tajně získané kuřivo. Řekli tudíž pravdu, aby se šikany ze strany dívky zbavili. Při konfrontaci u ředitele opakovala dívka obvinění ze sexuálního obtěžování, avšak nakonec přiznala důvody obvinění i šikanu. Případ byl řešen přemístěním dívky do jiného zařízení. Posléze se hormonální léčbou dosáhlo zlepšení zdravotního postižení a dívka se nakonec i vyučila mimo zařízení. Kuřačkou dle dostupných informací byla i nadále a odmítla se vrátit do své rodiny.

2) J. H., chlapec, 13 let, opět prvním rokem ve výchovném zařízení pro poruchy chování, pro trestnou činnost, pro šíření drogy, šikanu, záškoláctví, slabý kuřák. Byl pod silným vlivem rodiny, a hlavně pak staršího bratra. Chlapec byl slabší tělesné konstituce, avšak dokázal před příchodem do zařízení ovlivňovat partu i starších dětí

v místě bydliště. Partu totiž řídil starší bratr prostřednictvím svého mladšího bratra. Závadová skupina se nazývala „Gheto J.“ (název byl odvozen podle části města, kde bydleli). Chlapec byl zvyklý na dostatek peněz z trestné činnosti a od staršího bratra, který byl vůdcem závadové skupiny. Závadová skupina byla šetřena policií a někteří její členové byli umístěni do různých výchovných zařízení. Chlapec J. H. se snažil dodržovat v zařízení vnitřní řád. Svým způsobem mu pevný režim vyhovoval. Snažil se získávat vliv na chlapce někdy šikanou, ale ve větší míře „kupováním si pozornosti“ vrstevníků hlavně kuřivem. Za dva roky pobytu v zařízení byl osmkrát na útěku, vždy asi po dobu 10 – 14 dní. Většinou utekl do místa bydliště. O peníze na útěku nouzi neměl, dostával je od některých členů party, od rodiny a pak hlavně od staršího bratra. Stravoval se po restauracích apod. Dá se říci, že se nechal chytit policií, až když se nudil nebo pokud nad ním neměl dohled starší bratr (když bratr byl ve vězení apod.). Při rozhovorech uváděl, že nikdy nebude pracovat, že peníze dokáže vždy on nebo jeho parta sehnat. Ačkoliv říkal, že se učit nepotřebuje, tak ve škole spolupracoval a snažil se. Vždy bylo vidět snahu nadřadit se nad ostatní chlapce, a tím je pak i ovlivňovat. Chlapec byl dále přemístěn do jiného zařízení a zdárně se vyučil. Ovšem později vykonával opět trestnou činnost (převážně drogy).

3) A. B., chlapec, 14 let, umístěn v zařízení pro záškoláctví, trestnou činnost a agresí. Od počátku umístění projevoval silné snahy podřizovat si ostatní šikanou, vydíráním, agresí. Mezi dětmi byl zcela neoblíben, mnohdy odmítán. Zajímavé bylo to, že ze zařízení neutíkal. Po půlročním pobytu v zařízení oznámil, že je fyzicky týrán učitelem školy při zařízení, že ho učitel zavírá do úklidové komory, bije, ponižuje atd. Záležitost šetřila policie a později se i před soudem prokázalo, že nařčení o fyzickém týrání učitelem vycházelo z toho, že se s několika chlapci, kteří mu šikanou podléhali, domluvil, že dotyčného učitele dostanou do vězení. Myslel si, že pak bude před ostatními za hrdinu, že bude středem pozornosti a všichni se ho budou bát (jak vrstevníci, tak i dospělí). Učitele si vybral pro jeho přísnost a náročnost.

5.2 Rozhovor č. 2

V zařízení, kde pracoval pan Josef K. jako ředitel, jsem provedl i svůj druhý rozhovor se sociální pracovnící paní Hanou P. Paní Hana P. pracovala jako sociální

pracovnice v letech 1999 – 2002, pak po mateřské dovolené v letech 2005 – 2007 a nyní od roku 2009 až dosud.

Paní Hana P. se se šikanou samozřejmě setkala, a to i se skrytou formou (jako je získání výhod, jídla, hlavně také kuřiva, peněz v případech, kdy není dospělý přítomen). Podle ní není šikana vždy jen o tom, získat výhodu nad slabším, ale hlavně ukázat, že agresor je silnější, mocnější. Často také agresor říká, že na ostatní dohlédne, aby si mohl dospělý dojít něco udělat, tudíž chce ovlivnit situaci ve svůj prospěch. Agresor vždy sleduje svůj prospěch.

Agresor je taktéž dle paní Hany P. silná osobnost, nebo se alespoň snaží předvádět, že je silný, chce získat již zmiňovaný prospěch a výhody. Oběti jsou většinou slabší jedinci, kteří mají nějaké omezení – fyzické či psychické. Nejedná se o „výstavní“ typy, často trpí obezitou či mají jiné osobní problémy.

Specifika šikany ve výchovném zařízení vidí paní Hana P. především v různorodosti dětí (po psychické i fyzické stránce, rozdílnost složení rodinných skupin a také v rozdílných zkušenostech z dosavadního života). Agresoři mají často zkušenosti s drogami, hazardními hrami, kouřením atd. Na druhou stranu je tu možnost s dítětem spolupracovat po dlouhou dobu, při různých činnostech (v době volna i vyučování).

Šikana učitelů a vychovatelů je nejvíce u slabších dospělých (mají nedostatek zkušeností s výchovou dětí s poruchami chování) nebo neoblíbených vychovatelů a učitelů, kteří například vyžadují důsledné dodržování vnitřního řádu. Jedná se o slovní, někdy i fyzické napadení.

Prevenici šikany vidí paní Hana P. ve vhodném a jednotném používání vnitřního řádu a systému odměn a trestů, je dobré také šikanu předpokládat (když např. máme již nějaké informace o umístěvaném dítěti). Nutný je také pozorovací talent a jednotnost přístupu dospělých, vzájemná spolupráce, lidskost a vhodný přístup k jedinci, neztrácet kontakt s rodinou, nutnost kvalifikovaných hlavně pedagogických pracovníků.

Šikana je řešena pak rozhovory s agresory, spoluprací s etopedy a psychology (jak u obětí, tak i u agresorů), případně s Policií ČR. Významnou měrou u řešení šikany je pak systém trestů a odměn, zakázané dovolenky či vycházky.

5.3 Rozhovor č. 3

Další rozhovor jsem vedl v jiném zařízení s panem Janem K., který v tomto zařízení pracuje od roku 1986 – dosud jako ředitel a předtím zde pracoval 10 let jako učitel. Se šikanou se opět setkává často, uvádí, že nejčastěji je šikanována oběť na záchodech či ložnicích, tedy v místech, kam nemá běžně přístup pedagogický pracovník.

Na otázku, s jakými typy agresorů a obětí se nejčastěji setkal, uvádí, že agresori trpí většinou závažnou poruchou chování, v minulosti již vytvářeli trestnou činnost a častokrát v minulosti již šikanovali (ze 2/3). Někdy se děti snaží šikanovat, ale nezvládají to, tak se pak snaží zavděčit těm vůdčím osobám tím, že šikanují pro ně. Oběti jsou povětšinou osoby samotáři, jsou lehce mentálně postižení, nedovedou se bránit, drží se stranou a nezapojují se do aktivit do té doby, pokud nejsou vyzváni vychovatelem.

Podle pana Jana K. lze za specifikum šikany v tomto zařízení hlavně vyzorovat to, že šikana se většinou provádí jako fyzické napadení či pálení cigaretou a posílání si pro cigarety, dále nucení provedení útěku za účelem pořízení cigaret, oběti musí agresorům odevzdávat peníze z vycházky z domova či jim musí vozit cigarety. Vše se tedy převážně točí kolem cigaret. Šikana se pak většinou projeví i tím, že někdo uklízí za jiného, a pokud si toho všimne vychovatel, oběť pak tvrdí, že za agresora uklízí dobrovolně.

Pan Jan K. se se šikanou učitele a vychovatele taktéž setkal, nejčastěji to bylo tehdy, když učitel či vychovatel něco nepovolili. Stává se také při příchodu nového vychovatele, který si chce své děti nějak v dobré víře koupit (např. přinese buchtu, cigarety), že to později nezvládne. Jedenkrát nic nepřinese a oni to vyžadují. Je to velká chyba učitele a vychovatele, protože tímto způsobem si respekt nezíská a může se stát on sám obětí šikany. V zařízení, kde pracuje pan Jan K., bylo řešeno několik fyzických napadení učitelů a vychovatelů. Jednalo se především o udeření pěstí a jednou napadení zahradním náradím při úklidu listí na zahradě.

Jako prevenci šikany pan Jan K. uvádí, že je nutné, aby učitel a vychovatel měli neustálý přehled o své skupině (tedy výchovná práce se stoprocentním dohledem). Důležitá je také práce. Pokud jsou děti zaměstnané nebo mají dobře využit svůj volný čas (např. výtvarná činnost, přípustné filmy, stolní hry, fotbal, tělocvična, posilovna), pak zde není mnoho prostoru pro šikanu. V zařízení je také velkým motivem návštěva bazénu v blízkém městě. Tato motivace dobře funguje, děti se chtějí dostat

mimo zařízení, odjet autem pryč a něco si užít. Jezdí se po skupinách, ovšem pokud někdo ze skupiny má problém, pak jede někdo jiný z jiné skupiny, který se dobře choval a nezaslouží si být tzv. „doma“. Funguje i snížení a zvýšení kapesného, volná vycházka v místě zařízení a dále odjezd k rodině (zde je vyzorována určitá účelovost dobrého chování, aby děti dosáhly odjezdu k rodičům). Vychovatel, který pořádá pravidelné obchůzky v noci po pokojích dětí, může objevit šikanu nebo jí včas zabránit.

V zařízení se šikana řeší často přes Policii ČR. Agresora se snaží umístit do jiného zařízení (přísnějšího). Zárodky ne příliš těžké formy šikany řeší povětšinou vychovatel sám. Dříve do zařízení docházel externí psycholog, nyní to již z důvodu finančního nejde, probíhají tedy pravidelná školení zaměstnanců, kteří pak částečně plní funkci psychologa. V zařízení je samozřejmě sociální pracovnice, která komunikuje s rodiči, sociálním odborem, s orgánem sociálně právní ochrany dětí (tzv. OSPOD). Je tzv. spojkou mezi zařízením, rodiči a dítětem. Snaží se věci odhalovat a řešit.

Pan Jan K. uváděl spíše obecné příklady šikany v jeho zařízení. Tudíž nemám konkrétní případ šikany. Ovšem pro srovnání mi i takto pojatý rozhovor postačuje.

5.4 Rozhovor č. 4

V zařízení, kde pracuje jako ředitel pan Jan K., jsem hovořil dále se sociální pracovnicí paní Zuzanou B.. Pracuje v tomto zařízení od dubna 2008. Náplní její práce je vyřizování agendy ohledně přijímání a přemísťování dětí, vedení spisů, koordinování vztahů s rodinou, kontakt s Policií ČR, soudy a s OSPODem (orgán sociálně-právní ochrany dětí). Poskytuje sociálně právní poradenství a další činnosti (styk s rodinou, vyřizování s úřady, úhrady plateb rodičů atd.), je to nepedagogický pracovník.

Paní Zuzana B. se také se šikanou setkala. Opět uvedla, že nejčastěji je šikana prováděna v místech, kam běžně nemá přístup vychovatel (záchody, ložnice, koupelna).

Agresory jsou prý většinou děti se zvýšeným sebevědomím, jde o dominantní typy, děti s abstinčním syndromem (zejména po pervitinu). Někdy bývá agresorem ten, který je v prvopočátku obětí. Naučí se metody šikany a ty pak páchá na druhých. Toto se stává, když dojde k úpravě výchovné skupiny, a zejména k úpravě hierarchie mezi členy skupiny. Pozorovacím talentem paní Zuzana B. zjistila, že pokud je hlavním agresorem Rom, pak má pod sebou dva až tři vykonavatele, taktéž Romy. Pokud je ale hlavním agresorem „bílý“, pak je mu jedno, zda jeho vykonavatelé budou Romové či také „bílé“

děti. Často záleží také na fyzickém vzhledu, zda je hezký, jak se obléká, čím lepší, tím pak má větší prostor skončit v žebříčku na nejvyšším postu a šikanovat ostatní. Pokud se někomu podaří dostat do zařízení mobil či jiné vnější spojení se světem (např. ho může i podporovat vychovatel), pak je na nejvyšší úrovni a nikdo nad něj nemá. A pokud dítěti něco u vychovatele projde, pak má vyhráno a opět poskočí na nejvyšší post. Často si vychovatel těchto „hezounků“ hned všimne, vytvoří si k nim určitý vztah, a pokud je agresor chytrý, dokáže si vychovatele či učitele získat a je pak zle. Jedná se většinou o méně zkušené vychovatele a učitele.

Oběť bývá také často dítě s handicapem, hloupé, nepohledné, fyzicky méně zdatné, tlusté, mladší, s nízkým sebevědomím. Ovšem to neplatí, pokud má ve skupině svého sourozence, ten ho pak chrání. Obvykle byly oběti týrány již doma svými rodiči.

Za hlavní odlišnost šikany v tomto typu zařízení od šikany např. v běžných školách považuje paní Zuzana B. záležitost kolem cigaret. Vše se v jejich zařízení točí kolem cigaret. Agresor oběť bije, oběť musí odevzdávat cigarety (po návratu z útěku, z domova, z vycházky). Popsala i případ, že se agresor vrátil z útěku, byl pod vlivem pervitinu, po nástupu abstinenčních příznaků si vybral oběť, která mu ale nechtěla dát cigarety, tak agresor přizval vykonavatele a oběť zmlátili.

Paní Zuzana B. se se šikanou pedagoga setkala. Děti uhodily učitele, zastoupily mu cestu, začaly ho vulgárně napadat. Převážně se to děje v případech, kdy děti vědí, že učitel nebo vychovatel je slabý, že nezvládne ukočírovat takto nastalou situaci, nedokáže se bránit. Z agresora se pak stává borec, stoupá jeho cena i moc. Vychovatelé i učitelé často, aby měli klid, nosí dětem cigarety a jídlo. Děti někdy vychovatele a učitele tak vyčerpají, že je pak nechá, aby si dělaly, co chtějí, neberou ho pak jako autoritu. Tyto děti také nezajímá vzdělání, tudíž učitelem pohrdají.

Prevenci šikany vidí paní Zuzana B. v důsledném sdělování si informací mezi vychovateli, narovnávání vztahů mezi dětmi, upozorňování navzájem u vychovatelů na jejich konkrétní chyby (např. že někomu nadržují, což hned může vést k šikaně). Jako dobrou prevenci opět vidí pracovní vytížení, dodržování vnitřních pravidel, propustky domů, volné vycházky. Jako dobrou seberealizaci vidí motivaci uvnitř skupiny. Ale považuje za kontraproduktivní, pokud se z ústavní péče udělá ochranná výchova. Pokud pak dítě skončí na útěcích, stane se z něj v podstatě kriminálník.

V tomto zařízení se šikana řeší pomocí rozhovorů s agresory, pomocí trestů pro agresory i pomocí rozhovoru s agresory o něčem, co je trápí, snaží se ho přivést

na jiné myšlenky a šikanu mu nepřipomínat, aby v ní dále nechtěl pokračovat. Někdy je nutné přizvat i psychiatra, aby předepsal medikamenty, které agresora utlumí. Opět uvádí důležitost trestů a odměn, zakázané dovolenky. Ovšem zakázané dovolenky na dlouhou dobu se musí vyvážit, protože pokud tento trest trvá dlouhou dobu, pak to nemá žádný efekt, jelikož dítě uteče. Oběti je pak nutné dodat pocit bezpečí, ochrany, oddělit ji od agresora.

5.5 Vyhodnocení a závěry

Se šikanou v zařízení se setkali všichni dotázaní jednotlivci. Všechny rozhovory, které jsem provedl, spojuje jedna hlavní věc, a tou je zájem dětí ze zařízení o kuřivo a o získání výhod oproti ostatním. Dále je to snaha zavděčit se, získat dospělého na svou stranu, získat jeho pozornost. Mnohdy u mladších dětí jde o získání pozornosti dospělého vycházející z touhy být „viděn a vnímán“, což častokrát v rodině nebylo. Od toho všeho se pak šikana odvíjí. Tento poznatek uvedli v podstatě všichni dotázaní, kteří pracovali nebo pracují ve školských zařízeních ústavní péče a ochranné výchovy. Děti jsou v podstatě schopny pro získání cigarety nebo jiné výhody udělat cokoli. Což často nejde po dobrém, ale po zlém, a tak z toho vzniká šikana.

Shodně všichni také uvedli, že agresori jsou většinou silné dětské osobnosti, které se mnohdy již se šikanou setkaly, bývaly často šikanovány a posléze se z nich staly šikanující. Oběťmi jsou pak většinou slabší jedinci, často s nějakým postižením či omezením (fyzickým či psychickým). Projevila se zde také přítomnost žen u rozhovoru, kdy sociální pracovnice (ženy) označily za oběti převážně nepohledné, nehezké děti, často obézní, s nízkým sebevědomím. Myslím si, že co se týče této stránky, projevuje se zde odlišný mužský a ženský pohled. My muži jsme jinak založeni, a tak nás vzhled dětí na první pohled nezaujme a často v něm možná ani nevidíme základní problém šikany.

Každý dotázaný také uvedl jiná specifika šikany, i když jistá shoda byla v názorech dotázaných z jednoho zařízení. V jednom zařízení viděli specifikum, které se týkalo hlavně cigaret a všeho kolem nich (hlavně pak jejich vyzískání). Ve druhém zařízení byli dotazovaní trochu obecnější, převážně viděli specifika v různorodosti dětí, ve složení rodinných skupin a v hierarchii skupin.

Taktéž se všichni dotazovaní setkali se šikanou učitele a vychovatele, kdy v podstatě všichni odpověděli, že agresor umí využít situace a snaží se s dospělým manipulovat.

Většinou se jedná o slabší jedince, kteří svou práci učitele a vychovatele nezvládají důsledně či naopak vyžadují přísné dodržování vnitřního řádu. Jedná se většinou o slovní, občas i fyzické napadení, které ani v jednom zařízení našťastí nevedlo k vážnější újmě na zdraví.

Prevenici viděli dotazovaní v důsledném dodržování vnitřního řádu, systému odměn a trestů, v důležitosti plného využití času dětí ve škole i mimo ni. Velmi významné je také vhodně se zajímat, jak dítě tráví volnou vycházku bez skupiny nebo bez dohledu dospělého. Důležitá je informovanost o dětech při příchodu do zařízení i během jejich pobytu.

Jako možnosti řešení šikany většinou dotazovaní uvedli opět již zmiňovaný systém odměn a trestů a důsledné seznámení dítěte s tímto systémem, spolupráci s Policií ČR, psychology, etopedy, případně i psychiatry.

Závěrem lze říci, že šikana byla, je a bude prvkem, který v těchto zařízeních „kvete“. Pedagogičtí pracovníci se opravdu snaží se šikanou bojovat, ale mnohdy je to nad jejich síly. Účinky opatření, která mají za cíl předejít šikaně či ji odstranit, většinou vychází z individuálních poznatků zařízení. Jen ti lidé, kteří se s dětmi setkávají, dokáží alespoň nějakým způsobem určit, jakým směrem se vydat, aby se šikana vyskytovala jen minimálně či vůbec.

Závěr

Ve své práci na uvedené téma jsem si stanovil za cíl nastínit nejdůležitější aspekty oblasti šikany a navrhnout možná řešení. Šikana je dle mého názoru společenským jevem, který je společnost schopna řešit. Ovšem některé sociální skupiny nemají zájem situaci řešit nebo neumí hledat pomoc pro vyřešení šikany. Úplně odstranit šikanu není zřejmě v moderní společnosti možné. Vnější vlivy jako jsou drogy, hráčství, velké rozdíly v příjmech, problémy v zaměstnání či získání a udržení zaměstnání existují, existovat budou a mají svým způsobem dopad i na šikanu.

Šikanu je nutno sledovat, předcházet jí, včas ji rozeznávat a podle situace ji i řešit. Věřím, že do budoucna bude docházet k menším projevům šikany hlavně z důvodu kvalitní informovanosti široké veřejnosti o šikaně.

Moje práce byla zaměřena na šikanu ve školských zařízeních ústavní péče. V teoretické části jsem se věnoval důležitým pojmům a jevům kolem šikany (jako její charakteristika, druhy, stádia, účastníci, znaky šikanování atd.). Protože jsem se zabýval šikanou u dětí, které jsou obyvateli ve školských zařízeních ústavní péče, bylo nutné připojit i charakteristiku věkové skupiny dětí 10 – 15 let. Tato věková skupina tvoří největší část „obyvatel“ těchto zařízení. Zmiňovaný úsek života je dle mého názoru nejkomplikovanějším obdobím v dětství či dospívání. Dítě si začíná uvědomovat blížící se dospělost. Ovšem s tím mohou přicházet i takové problémy jako je šikana. Protože pokud si dítě není vědomo, jak to ve společnosti chodí (že například vždy není schopno docílit svého), často sáhne k prostředkům, které mohou někomu ublížit, ať už krátkodobě či opakovaně.

Bylo nutné se také zmínit o charakteristice školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, která je upravena zákonnou formou, z níž bylo v této příslušné kapitole čerpáno. V této kapitole byl zdokumentován chod zařízení, jejich poslání a cíl.

Dalším důležitým aspektem šikany je i šikana učitelů a s tím související šikana vychovatelů ve školských zařízeních ústavní péče. Toto téma se ve společnosti rozmohlo také převážně se vznikem kyberšikany, kdy jsou učitelé či vychovatelé často vyprovokováni k nějaké negativní reakci a následně jsou zaznamenáni na prostředky výpočetní techniky. Učitel je velmi snadnou obětí, je ve třídě často jako jediný dospělý a proti němu „stojí“ mnoho žáků, kteří jej provokují, vyrušují, chovají se nevhodným způsobem a ztěžují výuku. Učitel či vychovatel často sáhne například po fyzických

trestech, které jsou samozřejmě zakázané, a děti toho ihned využijí. Poté má právě učitel či vychovatel problém, který se těžko vysvětluje, a často kvůli němu musí odejít i ze zaměstnání, např. pro nepochopení ze strany vedení. Odchod ze zaměstnání může mít dopad i na jeho psychické zdraví.

V praktické části jsem se zaměřil na rozhovory s pracovníky ve školských zařízeních ústavní péče a ochranné výchovy. Jednalo se o dva ředitele a dvě sociální pracovníce. V rozhovorech jsem se dozvěděl, že šikana opravdu vládne těmto zařízením. Je zde běžným jevem, proti kterému je nutné bojovat. Myslím si ale, že veřejnost je o šikaně v těchto zařízeních již docela dost informována (vzhledem k tomu, že se stal bohužel i případ násilného zabití vychovatelky dítětem v zařízení pro ústavní péči a ochrannou výchovu). Hlavní podnět, který zapříčiňuje šikana v těchto zařízeních, je pak získání cigaret, kdy je dítě schopné pro cigaretu ublížit a ponížit ostatní děti. Prostředí ve zmíněných zařízeních je zčásti dáno tím, že děti jsou zde umístěny soudem a jsou daleko od rodiny. Jde o vysoce problémové děti, takže prostor pro šikana je obrovský. Je zde nutné, aby děti měly vyplněn „skoro“ všechny čas, protože s rostoucí nudou se přímo úměrně zvyšují i příležitosti k projevům šikanování. Vyplnění volného času takzvaně fyzickou činností (tedy prací) zmínili dotazovaní v rozhovorech, takže je zřejmé, že tento způsob na šikana v zařízeních opravdu funguje a zmírňuje ji. Také je nutné dodržovat vnitřní řád a systém odměn a trestů, kterými se dá častokrát předejít následkům šikany.

Závěrem se tedy dostávám k tomu, jak šikana řešit a pokusím se navrhnout možná řešení šikany. Můj názor je ten, že je určitě lepší, pokud šikana neexistuje, ale to je všeobecně rozšířený názor. Ovšem šikana bohužel existuje a existovat bude. Pro zamezení šikany je nutná velká informovanost dětí, učitelů a vychovatelů o šikaně. Dále je zapotřebí, aby dítě vědělo, že pokud se u něj projevují jen nějaké náznaky, že ho někdo šikanuje, tak může přijít za dospělým (rodič, učitel, vychovatel), mít v něj důvěru a svěřit se mu. Dospělý člověk si ví spíše rady, co a jak podniknout, aby se šikaně zabránilo. Jako prevenci šikany vidím vhodné vyplnění volnočasových aktivit dětí. Velký význam mohou mít besedy, které je žádoucí provádět ve spolupráci např. s pedagogicko psychologickou poradnou nebo s Policií ČR apod. Děti by měly být stále udržovány ve vědomí, že šikana je běžný jev, a také je nutno připomínat a radit, jaké kroky podniknout v případě, že se stanou obětí šikany. V případě šikany se lze obrátit i telefonicky na Linku důvěry, pokud by se šikanovanému dítěti zdálo, že by se mu s cizí osobou hovořilo lépe. Je žádoucí, aby učitelé a vychovatelé uměli teoretické

znalosti nabyté na různých školeních týkajících se šikany používat v reálných situacích. Není dobré řešit šikanu svým způsobem, ale je nutné držet se profesionálních rad psychologů a jiných odborníků, kteří se šikanou dlouhodobě zabývají.

Zmiňoval jsem se také i o šikaně učitelů a vychovatelů, proto musím uvést řešení i pro tuto oblast. Učitelé či vychovatelé by neměli dávat jakýkoliv podnět k šikaně, i když to je asi velmi obtížné, protože někdy to činí prostě nevědomky, někdy to vyplývá z jejich osobního rázu (např. jsou tišší, neprůbojní nebo se chtějí zavděčit, mají určité fyzické omezení). Pokud se stanou oběťmi šikanujících, je nutné se obrátit na nadřízené spolupracovníky a svěřit se jim. Držet se rčení, „víc hlav víc ví“, se v tomto okamžiku vyplatí a není dobré se šikanou konanou na osobě učitele či vychovatele trápit osamoceně. Důležité je myslet na svoje vlastní zdraví a psychickou pohodu, protože pokud se s tímto problémem budou trápit sami, pak se to projeví na jejich psychické odolnosti, na rodinné situaci a na jejich zdraví. To si určitě nikdo nepřeje. Každý chce mít šťastný a spokojený život.

Domnívám se, že jsem svým úsilím a také studiem odborné literatury získal mnoho poznatků na dané téma a odnáším si tak velmi cenné informace, které mohu použít i ve své profesi.

Použitá literatura

- Bendl, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV nakladatelství, 2003. ISBN 80-86642-08-9.
- Čírtková, L. *Policejní psychologie*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-931-3.
- Fieldová, E.M. *Jak se bránit šikaně*. Praha: Ikar, 2009. ISBN 978-80-249-1176-2.
- Kolář, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál s.r.o., 2001. ISBN 80-7178-513-X.
- Kolář, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-871-5.
- Kolář, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál s.r.o., 2000. ISBN 80-7178-409-5.
- Kolektiv autorů pod vedením Jiřího Krause. *Nový akademický slovník cizích slov*. Praha: Nakladatelství Academia, 2005. ISBN 978-80-200-1351-4.
- Koukolík, F., Drtinová, J. *Vzpouza deprivantů*. Praha: Galén, 2006. ISBN 80-7262-410-5.
- Lovasová, L. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-65-2.
- Martínek, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009. ISBN 978-80-247-2310-5.
- Matoušek, O.; Kroftová, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-226-2.
- Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních č.j. 21291/2010-28*, vydané MŠMT.
- Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č.j. 24 246/2008-6*, vydané MŠMT.
- Pelikán, J. *Metodologie výzkumu osobnosti středoškolského profesora a jeho pedagogického působení*. Praha: Karolinum, 1991. ISBN 80-7066-398-7.
- Říčan, P.; Janošová, P. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2991-6.
- Říčan, P. *Psychologie osobnosti*. Praha: Grada, 2007. ISBN 80-247-1174-4.
- Vágnerová, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-496-6.
- Vágnerová, M.: *Vývojová psychologie I*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-0956-0.
- <http://referaty-seminarky.cz>
- <http://sava.arabadziev.cz/sikana-ucitelu/>

<http://www.minimalizacesikany.cz>

<http://www.policie.cz/clanek/preventivni-informace-sikana.aspx>

<http://www.prevence-praha.cz/agrese-a-sikana?start=7>

<http://www.psychotesty.psyx.cz/texty/obdobi-dospivani-pubescence.htm>

<http://www.sikanovaniucitelu.nazory.cz/zaci.html>

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině.

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.